

VI. EVROPA V POLOVINĚ 18. STOLETÍ

a) války o rakouské dědictví (1740-1748)

Koncem května 1740 zemřel pruský král Fridrich Vilém I. a na trůn nastoupil jeho osmadvacetiletý syn Fridrich II. (1740-1786). První kroky nového krále odpovídaly očekávání osvícenců. Zrušil cenzuru a mučení, proklamoval plnou náboženskou svobodu a na berlínskou Akademii věd zval vynikající zahraniční učence. Smrt císaře Karla VI., přes všechny dohody uznávající pragmatickou sankci a tedy následnictví jeho dcery Marie Terezie (1740-1780) ve všech habsburských zemích, vzbudila snahy o dělení rakouského dědictví. Své nároky vznesli manželé dcer staršího bratra Karla VI. císaře Josefa I., a to bavorský kurfiřt Karel Albert a saský kurfiřt a polský král August III. Na habsburské země v Itálii vznášelo nároky Španělsko a sardinský král požadoval Lombardii. Tyto snahy podporovala Francie, ve které vojenská strana získávala převahu. Prusko, které původně usilovalo jen o některá území ve Slezsku, rozšířilo své nároky na celou tuto zemi. Pruská vojska již v prosinci 1740 vstoupila do Slezska a nato byla Marie Terezie nucena odpovědět válkou a v dubnu 1741 došlo nedaleko Vratislavi k bitvě u Molvic, která se stala převratnou událostí v dějinách střední Evropy. Prusové zvítězili nad Rakušany, což rozhodla lépe připravená pruská pěchota a její větší palebná síla. Tzv. první slezská válka (1740-1742) byla počátkem válek o rakouské dědictví.

Podle představ francouzské vojenské strany měl Fridrich II. získat Dolní Slezsko, August II. Horní Slezsko a Moravu a bavorský kurfiřt Horní Rakousy, Čechy a císařskou korunu. Marie Terezie nemohla počítat s pomocí Ruska, které válčilo se Švédskem. Na pozici pragmatické sankce zůstaly jen Velká Británie, Hanoversko a Spojené Nizozemí, které poskytly Rakousku finanční a diplomatickou pomoc, ale nehrnuly se do otevřených vojenských akcí.

Na jaře 1741 bavorský kurfiřt, podporovaný Francouzi, obsadil Horní Rakousy a Čechy, kde se nechal prohlásit českým králem jako Karel III. V lednu 1742 byl ve Frankfurtu zvolen římskoněmeckým císařem jako Karel VII. Za této situace byla Marie Terezie nucena navázat tajná jednání s Fridrichem II., který se nechtěl s nikým o Slezsko dělit. Silnou podporu získala Marie Terezie v Uhrách, kde byla v květnu 1741 v Prešpurku korunována jako uherská královna. Uherské šlechtě přislíbila navrácení starých privilegií a za to obdržela početnou uherskou armádu. V prvních měsících roku 1742 rakouská a uherská vojska uskutečnila velkou ofenzívu, během které získala nejen Horní Rakousy, ale obsadila i celé Bavorsko.

Mezitím Fridrich II. obnovil spolu se Saskem bojovou činnost na Moravě a v Čechách. Prusové znovu porazili Rakušany v bitvě u Chotusic u Kutné Hory v květnu 1742, čímž přinutili Marii Terezii uzavřít mír ve Vratislavi, podle kterého Prusko získalo celé Slezsko, kromě Těšínského a Opavského knížectví. Společně s Pruskem ukončilo boje i Sasko, ale bez územních zisků. To umožnilo rakouským a uherským vojskům obsadit Moravu a Čechy a vytvořilo předpoklady pro královskou korunovací Marie Terezie v Praze v květnu 1743.

Nebezpečí rozdělení habsburské monarchie mezi Bavorsko a Sasko bylo odstraněno. Za cenu ústupků vůči Prusku bylo izolováno Bavorsko, jehož kurfiřt si ponechal císařský titul.

Pruský král se znepokojením sledoval převahu Marie Terezie v Německu a trvalou okupaci Bavorska Rakušany. Předpokládal, že

posílené Rakousko bude požadovat zpátky Slezsko. Porušil vratislavský mír a zaútočil v roce 1744 na Čechy a obsadil Prahu, čímž přinutil Rakušany stáhnout se z Bavorska (2.válka slezská 1744-1745). Prusové se však v Čechách neudrželi a Rakousko společně se Saskem učinilo pokus o znovuzískání Slezska. FridrichII. však Slezsko ubránil vítězstvím v červnu 1745 u Hohenfriedbergu, napadl Sasko a porazil AugustaII. u Kesseldorfu. Tehdy Rakousko a Sasko urychleně uzavřely mír s Pruskem v Drážďanech v prosinci 1745, kterým se potvrzovala ustanovení vratislavského míru. V průběhu 2.slezské války se FridrichuII. nepodařilo rozšířit své zábery, získal však velkou vojenskou slávu a potvrzení velmocenského statutu Pruska. Mezitím císař KarelVII. v lednu 1745 zemřel. Jeho syn Maxmilián Josef se spokojil s vládou v Bavorsku a rozhodl se dát svůj hlas pro volbu manžela Marie Terezie Františka Štěpána Lotrinského římskoněmeckým císařem. K jeho volbě došlo v listopadu 1745, kdy přijal císařskou korunu jako FrantišekI.

Ve válkách o rakouské dědictví získal pouze FridrichII. Rakousko sice ztratilo Slezsko ve prospěch Pruska a Parmu, Piacenzu a Guastallu ve prospěch Španělska, ale záchrana monarchie byla pro Marii Terezii velkým úspěchem. Dosáhla ho především díky vlastním silám habsburského soustátí a své vytrvalosti. V průběhu války se upevnila administrativní i vojenská struktura státu. Mocenská pozice Rakouska byla v roce 1748, kdy byl v Cáchách podepsán mír mezi Rakouskem, Británií, Nizozemím a Sardinii na jedné straně a Francií, Španělskem, Modenou a Janovem na straně druhé, silnější než v roce 1740. Rakousko získalo potvrzení pragmatické sankce a uznání císařské hodnosti FrantiškaI. Dosažení rovnováhy mezi Británií a Francií bylo vítězstvím britské politiky usilující o obranu statu quo v Evropě.

b) Sedmiletá válka (1756-1763)

FridrichII. a Marie Terezie využili sedmi let míru, aby upevnili státní administrativu a posílili ozbrojené síly svých států. Znovuzískání Slezska a oslabení Pruska se stalo hlavní cílem rakouské politiky, kterou řídil znamenitý diplomat a od roku 1753 kancléř hrabě Kounic. V nepřátelství k Prusku se Marie Terezie shodovala s ruskou císařovnou Alžbětou, která usilovala o získání Východního Pruska, které chtěla vyměnit s Polskem za Kuronsko. K tomu ovšem císařovny potřebovaly třetího partnera, a to Francii.

Ve franko-habsburských vztazích dominoval odvěký antagonismus, ale po nastolení Bourbonů ve Španělsku a úpravě italských záležitostí ztratil svůj geopolitický základ. Zůstávaly jen francouzské aspirace vůči Belgii. Pokusy o francouzsko-rakouské sblížení se rýsovaly již od konce vlády LudvíkaXIV. a také v době jednání o cášský mír 1748. Podle Kounice doménou mocenské politiky Habsburků nebyla západní Evropa, ale střední, a hlavním nepřítelem Rakouska nebyla Francie, ale Prusko. Pro Rakousko mělo větší význam než Belgie znovuzískání Slezska. Rakousko ve jménu obrany Jižního Nizozemí hájilo vlastně na kontinentě anglické zájmy. Tuto novou zahraničně politickou linii usiloval Kounic realizovat již jako rakouský vyslanec ve Francii v letech 1750-1756 a později jako kancléř. Dlouho však nenacházel ve Francii příznivého přijetí. Versailleská vláda zůstávala věrna spolenectví s Pruskem a francouzské veřejné mínění bylo tradičně a živelně protirakouské.

K cílům pruské politiky patřila anexe Saska a polského Západního Pruska a zbytků švédského Pomořanska. FridrichII. počítal

s válkou s Rakouskem, ale obával se Ruska. Perspektivy další expanze Pruska vyžadovaly spolupráci nejen s Francií, ale i s Ruskem.

V roce 1756 podepsalo Prusko s Velkou Británií tzv. westminsterskou konvenci o neutralizaci Svaté říše římské národa německého. Francie, pobouřená věrolomností pruského spojence, přijala rakouské nabídky. Došlo k podpisu tzv. první versailleské dohody, ve které Rakousko slíbilo neutralitu v britsko-francouzském konfliktu. Ve Francii považovali dohodu za nástroj udržení míru v Evropě, a to na zásadě izolace Velké Británie. V Petrohradě byla versailleská dohoda uvítána a císařovna Alžběta uzavřela protipruskou vojenskou dohodu s Rakouskem.

Pruský král požadoval od Marie Terezie ujištění, že nehodlá zaútočit proti Prusku. Když nedostal uspokojivou odpověď, vtrhl v srpnu 1756 do Saska, obsadil Drážďany a oblehl Augusta III. i s celou saskou armádou v pevnosti Pirna. Rakousko a tím méně Rusko nebyly k okamžitým vojenským akcím připraveny. Prusko odrazilo rakouskou pomoc Sasku v bitvě u Lovosic a v říjnu 1756 museli Sasové kapitulovat. Okupace bohatého Saska zvýšila vojenský a hospodářský potenciál Pruska.

Francie přestala klást překážky při jednáních s Ruskem a poskytla mu vojenské subsidie. Souhlasila s průchodem ruských vojsk přes Polsko. Říšský sněm Svaté říše římské většinou hlasů v poměru 60:26 odsoudil pruskou agresi proti Sasku a souhlasil s postavením říšské armády proti Fridrichovi. Pouze Hanoversko, Brunšvicko a Hesensko-Kasselsko zůstaly na straně Pruska. Ludvík XV. podepsal v květnu 1757 s Rakouskem tzv. druhou versailleskou dohodu.

Cílem protipruské koalice bylo rozdělení Fridrichových zemí. Rakousko mělo získat Slezsko, Rusko mělo obdržet Východní Prusko, Švédsko by získalo Pomořansko, Sasko by si připojilo Magdeburg a Halle a Francii by se dostalo pruských držav na Rýnu. Hlavním ziskem Francie pak měla být Belgie, za což by Rakušané dostali Parmu. Spojenci disponovali ohromnou silou 130tisíc Francouzů, 165tisíc Rakušanů, 80tisíc Rusů, 24tisíce příslušníků německé říšské armády a 20tisíc Švédů.

Proti této síle mohl Fridrich II. postavit 180tisíc Prusů. Pruský král obdržel finanční podporu Velké Británie a prusko-britsko-nizozemská propaganda označovala francouzsko-rakouské nepřátele za papežence, kteří chtějí zničit protestantismus v Říši.

Jarní kampaň roku 1757 začal Fridrich ofenzívou stotisícové armády do Čech, kde v květnu porazil Karla Lotrinského a oblehl Prahu. Na pomoc Praze musela přijít záložní armáda gen. Dauna, která v červnu 1757 porazila Fridricha u Kolína a přinutila jej ustoupit do Saska. Od východu postupující Rusové porazili v srpnu Prusy ve Východním Prusku u Grossjägersdorfu. Mezitím Rakušané obsadili Slezsko a pronikali až k Berlínu. Na severu Švédové vstoupili do Pomořanska. Postavení Fridricha bylo kritické. Francouzská armáda porazila britsko-hanoverská vojska a obsadila Hanoversko. Druhá francouzská armáda se spojila s německým říšským vojskem a pochodovala do Saska, na jehož hranicích však byla v listopadu poražena Fridrichem v bitvě u Rossbachu. Pruský král se přesunul do Slezska, kde porazil v prosinci u Leuthenu u Vratislavi Karla Lotrinského a přinutil Rakušany ze Slezska ustoupit.

Na jaře 1758 britsko-hanoverská vojska vytlačila Francouze za

Rýn. To znamenalo velký úpadek váhy a prestiže Francie, které chyběli schopní vojevůdci. Od roku 1758 vedla Francie vojenské akce pouze proti Británii. Německá říšská armáda a Švédové neměli větší význam, takže Fridrich nyní čelil jen dvěma císařstvím -- Rakousku a Rusku.

Na přelomu let 1757-1758 Rusové ovládli celé Východní Prusko a na jaře se přesunovali dál k Odře. Cílem Fridricha II. bylo nepřipustit spojení ruských a rakouských armád. Vstoupil na Moravu, kde vázal hlavní rakouské síly u Olomouce. Musel však ukončit obležení Olomouce a přesunout se na Odru, kde v bitvě u Zorndorfu v srpnu 1758 přinutil Rusy k ústupu do Velkopolska. Na přelomu let 1758-1759 se císařští spojenci připravovali ke koordinovanému rozhodujícímu střetnutí. Ruská ofenzíva směřovala z Velkopolska na západ a rakouská do Saska. Fridrich II. se musel poprvé střetnout se spojenými silami spojenců u Kunersdorfu v srpnu 1759, kde utřžil katastrofální porážku. Došlo však ke sporům mezi spojenci a již o měsíc později Fridrich udeřil v Sasku a vyhnal Rakušany.

V zimě 1759-1760 došlo k pokusům o mírová jednání. Ale Rakousko a Rusko nechtěly opustit možnost totálního vítězství nad Pruskem. V roce 1760 měl Fridrich jen 90tisíc vojáků oproti 232tisícům spojeneckým. Na jaře Rakušané zaútočili ve Slezsku, ale Fridrich v srpnu porazil gen. Laudona u Lehnice a nepřipustil spojení hlavních rakouských sil s Rusy. V listopadu porazil Fridrich gen. Dauna u Torgavy v Sasku. V roce 1761 Rakušané dobyli slezskou Svídnici a Rusové Kolobřeh. Císařské armády přezimovaly ve Slezsku a Pomořansku.

Počátkem roku 1762 zemřela ruská císařovna Alžběta, která byla ještě větší nepřítelkyní Pruska než Marie Terezie. Po celou dobu války však v Petěrburgu existovalo seskupení, které bylo nakloněno Anglii a Prusku. Seskupilo se kolem následníka trůnu Petra a jeho ženy Kateřiny. Oba obdivovali Fridricha. Prvním rozhodnutím nového císaře Petra III. byl rozkaz k okamžitému přerušování vojenských akcí a stažení ruského vojska z Pomořanska a Východního Pruska. V květnu 1762 byl podepsán rusko-pruský mír na zásadě statu quo ante a bez jakýchkoliv reparací. Na stejných zásadách uzavřelo mír s Pruskem také Švédsko. Petr III. se nespokojil s mírem, ale navázal s Pruskem jednání o vojenském spojení. Rozhodl se bojovat s Dánskem o své rodné Holštýnsko a Fridrichovi dal k dispozici 16tisíc vojáků jako posilu ve válce s Rakouskem o Slezsko.

V tak radikálně změněné politické a strategické situaci Fridrich porazil gen. Dauna v bitvě u Burkhersdorfu v červenci 1761 a obsadil Svídnici. V Sasku porazili Prusové německou říšskou armádu. Říšská knížata se rychle vzdávala svých závazků vůči Marii Terezii. Ve Vídni představa spojení Fridricha a Petra III. budila hrůzu. Ale palácový převrat v Petěrburgu v červenci 1762 svrhl Petra III. a nastolil na ruský trůn císařovnu Kateřinu II. Ta schválila mír s Pruskem, ale ustoupila od spojeneckých svazků s touto zemí. Ruská vojska byla stažena. Na bojišti zůstali jen Prusko a Rakousko. Marie Terezie rezignovala na získání Slezska a usilovala o mír prostřednictvím Francie a Anglie. Od prosince 1762 probíhala na zámku Augusta II. v Hubertsburgu jednání Pruska s Rakouskem a Saskem. Marně se Sasové domáhali náhrady za sedmileté pruské rabování ve své zemi. I v průběhu jednání Fridrich II. pokračoval ve vybírání kontribucí a odvozech vojáků. Mír hubertsburský podepsaný v únoru 1763 potvrdil předválečné hranice. Augustovi II. bylo vráceno

zruinované Sasko, Marie Terezie se znovu musela zříci Slezska. Jedinou koncesí Fridricha II. byl slib hlasu při volbě syna Marie Terezie arcivévody Josefa římským králem.

Téměř zároveň byl v Paříži podepsán mír mezi Velkou Británií, Francií a Španělskem. Británie získala několik menších karibských ostrovů, ale vzdala se ve prospěch Francie Martiniku, Guadelupu a Svaté Lucie. V Přední Indii Francie ztratila většinu svých území a bylo jí ponecháno jen pět starých faktorií: Pondichéry, Yanaon, Chandernagore, Karikal a Mahé. Ve Středozezemním moři Francie vrátila Anglii Menorku. Francie tak utrpěla velké ztráty v koloniích.

Mírové dohody z roku 1763, které ukončily sedmiletou válku, nic nezměnily na evropských hranicích. Francie, která se musela vzdát snah o získání Belgie, však utrpěla na svém významu. Velká Británie odvrátila svou pozornost od Evropy k mořím a oceánům. Prusko se stalo pátou největší mocností v Evropě po Británii, Francií, Rakousku a Rusku, ale jeho expanzivní záměry nebyly uspokojeny. Rakousko zase nepřestalo myslet na kompenzaci za ztracené Slezsko.

c) státy Svaté říše římské národa německého

Říše se skládala z asi 250 světských a církevních knížectví, 50 svobodných měst a 1500 rytířských panství představujících bezprostřední léna císaře. Z této mozaiky velkých, malých a mikroskopických států jen 30 mělo více než 100 tisíc obyvatel. Těchto 30 knížectví zaujímalu většinu území říše. Díky mezinárodním garancím vestfálských mírových dohod z roku 1648 teritorium Německa nepodléhalo větším změnám. Uvnitř států a státek však probíhaly tendence k posílení suverenity knížat na úkor domácích stavů a svrchovanosti císaře.

Udržování feudální teritoriální rozdrobenosti nevytvořilo podmínky pro širší obchodní výměnu. Německá knížata prováděla merkantilistickou hospodářskou politiku a ohrazovala své státek celními bariérami. Silně rozvinutý lokální patriotismus bránil pocitu německé jednoty.

Při posilování své absolutistické a často až despotické vlády němečtí panovníci ponechávali šlechtě patrimoniální vládu nad rolníky. Poddanství rolníků mělo zvláště trvalý charakter v severovýchodních zemích Německa. V jihozápadních zemích byly agrární poměry blízké situaci ve Francii. Také náboženské poměry se přičinily k odlišnému charakteru katolických zemí jihozápadu a protestantských zemí severovýchodu.

Z katolických říšských knížectví první místo zaujímalu Bavorsko (téměř 2 milióny obyvatel). Za vlády kurfiřta Karla Alberta (1726-1745) Bavorsko hodně utrpělo svou účastí ve válkách o dědictví rakouské. Kurfiřt usilující o císařskou korunu se obklopil dvorským přepychem, liboval si v lovu, zanedbával armádu a zanechal finance v katastrofálním stavu. Lepší časy nadešly za vlády jeho syna Maxmiliána Josefa (1745-1777). Za jeho vlády byla provedena moderní kodifikace trestního a občanského práva i soudních procedur. Bavorsko vešlo na cestu osvícenského absolutismu. Kurfiřt dbal o rozvoj zemědělství a příliv kolonistů, toleroval a uváděl do země i protestanty. V roce 1759 byla v Mnichově založena Akademie věd. Zrušení jezuitského řádu umožnilo provést reformu univerzity v Ingolstadtu.

Na východě Bavorsko sousedilo s arcibiskupským knížectvím solnohradským, jehož hospodářství upadalo po vyhnání protestantů v letech 1731-1732. Vlastní území duchovních států a státek se rozléhalo na severozápad od Bavorska, v oblasti soutoku Rýna,

Mohanu a Mosely. Dominovala zde tři duchovní kurfiřtství -- arcibiskupství kolínské, trevírské a mohučské a dvě velká biskupská knížectví würzburgské a bamberské. Těchto pět teokratických států dohromady představovalo 1,3mil. obyvatel. Jejich vládcové měli okázalé dvory a někdy i svá vojska. Politicky gravitovali k Rakousku a kulturně k Francii. Jejich vztah k papeži nebyl nejlepší. Nad Rýnem a Moselou byly silné tradice episkopalismu. Podobný charakter jako německá biskupská knížectví mělo s nimi sousedící belgické velké suverénní biskupské knížectví Liége. Jeho biskupové byli říšskými knížaty. Ve středním Německu první místo zaujímal Sasko s více než 2milióny obyvatel. Personální unie této země s Polskem zvyšovala lesk vládnoucí dynastii Wettinů. Saské kurfiřtství, země hospodářsky rozvinutá a bohatá, více ztrácelo než získávalo dynastickou politikou svých kurfiřtů. Za vlády AugustaII. a AugustaIII. Drážďany byly vybudovány jako krásné pozdně barokní hlavní město, zatímco Lipsko bylo centrem obchodu evropského významu. S polskou politikou souvisící přechod Wettinů ke katolicismu vytvořil silné vnitropolitické problémy v zemi tak arciluteránské jako bylo Sasko. Hospodářství a finance utrpěly v době pruské okupace za sedmileté války.

Na západ od kurfiřtství saského, v horách a údolích Durynska, se nacházela řada miniaturních saských státek s patriarchálními dvory. Některé z nich, jako Výmar či Gotha, se staly důležitými ohnisky německé kultury, do jejichž dějin se zapsala zvláště univerzita Jena. Dále na západ, mezi knížectvími hesenskými, se odlišovalo Hesensko-Kaselsko, země půlmiliónová, ale položená na strategicky významných cestách a mající ambiciózní vládcy. Landkrabata hesenská udržovala armádu, která byla neproporčně početná ve vztahu k počtu obyvatel; také pronajímali své pluky jiným mocnostem. FridrichI. (1730-1751) spojil pod svým žezlem Hesensko a Švédsko, ale tato unie neměla delšího trvání. VilémVIII. (1751-1760) jako spojenec Pruska a Anglie v době sedmileté války přivedl zemi k velké zkáze.

Vedle kurfiřtů saských a landkrabat hesensko-kaselských třetí německou dynastií, která v 18.století sáhla po vzdáleném trůnu, byl rod kurfiřtů hanoverských. Díky britsko-hanoverské personální unii došlo k posílení mezinárodní pozice kurfiřtství. JiříII. a JiříIII. byli velmi svázáni s Hanoverskem, ale JiříIII. se již cítil být výlučně Britem. Nepřítomnost kurfiřtů umožnila zemským stavům posílit svou moc. Tato země, která měla 1milión obyvatel, tvořila zázemí hanzovních měst Hamburk a Brémy. Země vstoupila do období rychlého hospodářského rozmachu, v jehož průběhu se severozápadní Německo přiblížilo Británii a Spojenému Nizozemí. Na počátku století (1736) založil JiříIII. v Göttingen univerzitu Gregoriana, která se brzo stala přední vysokou školou v Evropě. V roce 1751 vznikla v Göttingen neméně slavná Akademie věd. Labe, které představovalo hranici dvou oblastí Evropy, na svém dolním toku skutečně oddělovalo velmi se od sebe odlišující země: Hanoversko na straně jedné a na straně druhé nejzaostalejší část Říše, kterou bylo Meklenbursko, jež se od roku 1701 dělilo na dvě vévodství Meklenbursko-Zvěřínsko a Meklenbursko-Střelicko. Po škodách způsobených třicetiletou válkou tato rozsáhlá a málo zalidněná (necelých 400tisíc) země se stala doménou velkých junkerských panství. Pozice šlechty zde byla velmi silná. Poddanství rolníků se přibližovalo k nevolnictví, bezzemci byli předmětem koupě a prodeje. Podobné formy poddanství existovaly v Holštýnsku a Západním Pomořansku a také v již k říši

nepatřících pobaltských zemích německých nebo ovládaných německou šlechtou, jako byly Východní Prusko, Kuronsko a Livonsko. Zvláštní postavení měli kurfiřti braniborští a králové pruští, neboť část jejich provincií nepatřila k Říši (např. Východní Prusko či švýcarský Neuchâtel). Ještě Fridrich Vilém I. cítil a projevovat respekt vůči císaři, ale Fridrich II. jako fakticky plně suverenní monarcha, usiloval o formální rozvázání zbytků právní závislosti. V konglomerátu Říše se Prusko stalo rovnocenným rivalem Rakouska.

Na počátku své vlády Fridrich II. učinil řadu gest, která umožňovala vidět v něm velkého reformátora. Jeho vládu lze rozdělit do čtyř období: slezské války, mírová léta 1746–1755, sedmiletá válka a mírová léta 1763–1786. V době válek se zabýval jen armádou, v letech míru organizoval pro ni týl.

V hospodářských záležitostech Fridrich II. vyznával zásadu merkantilismu. Podle jeho názoru cílem obchodu je příliv peněz ze zahraničí, cílem manufaktur udržení peněz v zemi. V dosud slabě industrializované zemi byly budovány zvláště manufaktury pracující pro armádu. Velký význam měla kolonizační akce (mj. emigrace českých evangelíků do pruského Slezska a Berlína), rozšíření pěstování brambor a péče o lesní hospodářství. Byly realizovány velké veřejné práce při budování komunikací, zvláště vodních cest (kanály spojující Labe, Odru a Havelu), vysušování bažin a výstavba pevností (zvl. ve Slezsku).

Konglomerát habsburských zemí byl v letech války o dědictví rakouské podroben kritické zkoušce. České stavy bez odporu uznaly za svého panovníka bavorského kurfiřta Karla Alberta, který byl v listopadu 1741 prohlášen králem Karlem III. Zároveň však Marie Terezie získala plnou podporu uherských stavů výměnou za ústupky ve věci stavovských svobod. Za pomoci Uhrů získali Habsburkové Čechy a Moravu. Tyto události měly vliv na další politiku monarchie, jejímž hlavním cílem se stal návrat Slezska. K tomu směřovaly vojenské, fiskální i administrativní reformy, které vyplnily léta mezi válkou o dědictví rakouské 1740–1748 a sedmiletou válkou 1756–1763. Konzervativní hodnostáře z doby Karla VI. nahradila Marie Terezie talentovanými reformátory, do jejichž čela se postavili státníci Haugwitz a Kounic.

Nezměnil se status Rakouského Nizozemí a Lombardie. Ve vztahu k Uhrům zanechala Marie Terezie centralistické politiky svého otce. Nesplnila sice slib, že jako uherská královna bude sídlit v Budíně, ale respektovala stavovská a daňová privilegia šlechty. Císařovna si získala uherskou šlechtu jmenováním do vysokých hodností a rozšířením království o pohraniční Banát. Respektovala státoprávní svébytnost Uher a jejich stavovskou strukturu. Již tehdy se začal rýsovat dualistický charakter habsburské monarchie s odlišným systémem vlády v zemích na obou stranách řek Moravy a Litavy.

Prostorem energických centralistických reforem se staly rakouské a české země. V Čechách došlo k vyšetřování nedávných stoupenců Karla III. (7 rozsudků smrti, žádný však nebyl vykonán) a bezohledně byla podlomena moc stavovských orgánů. V roce 1749 byly zrušeny dvorské kanceláře -- rakouská a česká -- a místo nich vytvořeny centrální společné úřady.

V roce 1761 provedl kancléř Kounic druhou reorganizaci státních úřadů. Ponechal centralizovanou administrativu rakousko-českou, ale dal jí pružnější podobu. K celkovému řízení a dohledu byla zřízena Státní rada, skládající se z kancléře, tří státních ministrů a šesti státních radů. V roce 1762 byla zestátněna

Vídeňská banka, která začala vydávat papírové peníze.

Pokud šlo o administrativu jednotlivých zemí přistoupil Kounic k ústupkům respektujícím místní tradice a stavovská tělesa. Bylo třeba více vtáhnout do spolupráce místní šlechtu. Rakousko po reformách Haugwitze a Kounice disponovalo jedním z nejlepších administrativních aparátů v Evropě.

Marie Terezie byla konzervativní a nábožensky založenou ženou.

Nutné fiskální a vojenské potřeby ji však vedly na cestu reformem.

Usilovala o dobré vztahy s Římem, což za pontifikátu

Benedikta XIV. nebylo obtížné. Bylo to přechodné období mezi

protireformním konzervatismem Karla VI. a nadcházející dobou

josefinismu. V této době kompromisů sehrával diskrétní úlohu po

boku Marie Terezie její spoluvládce a manžel římskoněmecký císař

František I. Štěpán (1745-1765). Od roku 1763 zasedal ve Státní

radě následník trůnu arcivévoda Josef, stoupenec radikálních

reformem. Po smrti otce se stal v roce 1765 nejen římskoněmeckým

císařem, ale také spoluvládce Marie Terezie v habsburských

zemích.

Volitelný císař byl doživotním představitelem Svaté říše římské

národa německého. Do této funkce byli tradičně vybíráni převážně

Habsburkové.

Říšský sněm se skládal ze třech kolegií: kurfiřtů (3 duchovní

a 6 světských), knížat (asi 90 světských a duchovních virilistů

a asi 140 prelátů, hrabat a baronů s celkem 6 hlasy) a svobodných

měst (asi 50). Když se předmětem jednání staly náboženské otázky,

nebylo hlasováno v kolegiích, ale sněm se dělil podle náboženství

na dva sbory -- katolický a evangelický. Vykonavatelem sněmovních

usnesení byl císař.

Nejvýznamnějšími svobodnými městy byly na jihu Německa Kolín

(nezávislý na arcibiskupství kolínském), Norimberk a Frankfurt

nad Mohanem. Na severu první místo zaujímala tři hanzovní města:

Hamburk, Lübeck a Brémy (nezávislé na knížectví Brémy).

d) Francie Ludvíka XV.

Když po smrti kardinála Fleuryho třiatřicetiletý francouzský král

Ludvík XV. převzal přímou vládu v zemi, těšil se velké

popularitě. Král žádnému ze svých ministrů již nevěřil tak, jako

zemřelému kardinálovi. Prováděl za jejich zády tajnou dynastickou

politiku, stavěl ministry proti sobě a často je měnil. Dvorské

intriky se staly činitelem charakterizujícím francouzské vlády

doby Ludvíka XV. Velkou roli v jejich spřádání sehrávaly královny

metresy. Ženy vedle lovu a kuchyně představovaly hlavní zájem

krále. Konzervativní král usiloval o to, aby monarchii zanechal

v takovém stavu, v jakém ji zdědil po Ludvíku XIV. a přejal od

svého vychovatele kardinála Fleuryho. Zručně manévroval mezi

dvorskými kotěřiemi.

V galerii králových milenek zaujímá výjimečné místo markýza

dePompadour, která byla jeho favoritkou dvacet let (1745-1764).

Markýza zůstala až do své smrti nejbližší přítelkyní, důvěrníci

a rádkyní Ludvíka XV. Její hlas vážil více než názor ministrů.

Z její iniciativy vznikly tak známé instituce jako vojenská škola

v Paříži či porcelánka v Sévres.

Léta přímé vlády Ludvíka XV. představují dobu prosperity, která

ve Francii trvala v letech 1730-1775. Značně vzrostla zemědělská

výroba, rychle se rozvíjel průmysl a obchod. Velkým úspěchem bylo

vybudování sítě silnic. Hospodářský rozmach byl doprovázen růstem

cen. Kvetoucí hospodářství a koloniální obchod umožňovaly veselý

a rafinovaný styl života privilegovaných vrstev. Války, které se

odehrávaly za hranicemi Francie, představovaly impuls pro průmysl

a pramen velkých příjmů vojenských dodavatelů. Výdaje státu na armádu však způsobovaly permanentní obtíže státní pokladně. Ludvík XV. pokračoval v tradici svého předchůdce, opustil šetrnost kardinála Fleuryho a zvyšoval náklady na dvorský přepych. Růst výdajů převyšoval rostoucí příjmy z daní. Šlechtě a duchovenstvu ponechal daňovou imunitu, kterou prosazovaly stavovské orgány.

V duchovním stavu docházelo k antagonismům mezi velmi bohatým a aristokratickým episkopátem a chudým a plebejským nižším duchovenstvem. Arcibiskup pařížský, který usiloval o upevnění církevní disciplíny, zakázal udělovat svátosti osobám, které se nemohly vykázat potvrzením o zpovědi podepsaným knězem, který akceptoval bullu odsuzující jansenismus (směr ve francouzské katolické církvi v 17. a 18. století, opírající se o učení sv. Augustina nazvaný podle holandského kněze Jansena). V této otázce král svedl v letech 1751-1753 ostrý boj s parlamenty, které vystoupily proti těmto potvrzením. Kompromisním řešením byla potvrzení v roce 1756 zrušena. Duchovenstvo nebylo zatíženo daněmi, ač to parlamenty požadovaly.

e) Velká Británie za vlády whigů

Vlády whigů byly defacto oligarchií. Léta panování Jiřího I. a Jiřího II. jsou považována za období politické stabilizace a formování parlamentních kabinetů. Vztahy mezi parlamentem, vládou a monarchou se definitivně upravily ve smyslu respektování suverenity lidu a svobody občanů. Dolní sněmovna v době převahy whigů se stala klasickým modelem suverenity zastupitelského orgánu. Problémem byl ovšem rozsah volebního práva.

V roce 1707 vstoupila do Dolní sněmovny skupina 45 skotských poslanců, kteří byli plně závislí na skotských peerech a do 60. let 18. století nesehrávali v britském parlamentě významnější roli. Počet poslanců z Anglie a Walesu dosahoval 513, z toho bylo 92 voleno v hrabstvích, 417 ve městech a 4 zastupovali univerzity v Cambridge a Oxfordu. Ústavodárné kompetence členů Dolní sněmovny byly rovné, rozhodovali prostou většinou hlasů.

V hrabstvích aktivní volební právo příslušelo všem majitelům půdy s ročním čistým příjmem 40 šilinků ročně. Tak jak zanikala vrstva drobných vlastníků, voličstvo v hrabstvích tvořili stále více velkostatkáři. Pokud šlo o města, početný Londýn měl jen čtyři mandáty. O složení Dolní sněmovny rozhodovala malá města, počet jejichž zástupců se během posledních 400 let zdvojnásobil.

Početné městské obvody byly klasickou doménou oligarchických volebních manipulací. Nebylo možno koupit hrabství, ale bylo možné koupit "shnilé městečko". K získání aktivního volebního práva ve městech někde stačilo mít dům, jinde to byl cenzus v rozpětí od 40 šilinků do 50 liber čistého důchodu ročně. Někde poslance volili pouze členové městské rady. Existovaly i volební okruhy tvořené skupinou domků v panském parku nebo ruinami někdejšího městečka. Polovina poslanců Dolní sněmovny byla volena v obvodech s několika desítkami či několika sty voliči. Hlasy těchto voličů, závislých na pozemkových vlastnících, byly pravidelně skupovány. Navíc volení mohli být pouze majitelé půdy. Volební zákon z roku 1710 zavedl pro kandidáty na poslance vysoký majetkový cenzus: v hrabstvích 600 liber a ve městech 300 liber ročního příjmu z pozemků. Do Westminsteru tak voliči delegovali zámožné majitele půdy, což ovšem nutně nemuseli být aristokraté. Volební podplácení bylo v Británii všeobecně praktikováno a zejména po prodloužení volebního období v roce 1716 ze tří na sedm let vzrostla váha a cena mandátu. Největší částky do

skupování investovala vláda, ale voliče a poslance kupovali i lidé, kteří chtěli mít vliv na státní záležitosti. Komplikovaná volební procedura otevírala možnosti zneužití a různých možností interpretace legality mandátů, jejichž platnost bylo možno zrušit. Rozhodnutí o platnosti či neplatnosti mandátu záviselo na Dolní sněmovně, tedy většinové straně.

Podle zákona z roku 1701 placený úředník koruny nesměl být členem Dolní sněmovny. Později byla tato podmínka omezena jen na nově tvořené úřady. Staré úřady, které se přeměnily v sinekury členů parlamentu, byly dublovány novými úřady, jejichž úředníci vykonávali skutečnou činnost. Také funkce v armádě, církvi a koloniích byly obsazovány příbuznými a známými členů parlamentu.

Dolní sněmovna byla dějištěm velmi svobodné a často ostré diskuse, které se účastnilo jen malé množství poslanců. Většina stoupenců vlády tvořila mlčící hlasovací mašinerii. Řečnické souboje nebyly určeny pro veřejnost, která byla pouštěna na galerii jen při slavnostních příležitostech. Tiskové zpravodajství z parlamentních debat bylo do roku 1772 přísně zakázáno. Nicméně s veřejným míněním a tiskem bylo již nutno počítat.

Aristokratická Sněmovna lordů měla být ochránkyní práva a svobody proti útoku panovníka nebo lidu (čili Dolní sněmovny). Ve skutečnosti v době vlády whigů Dolní sněmovna žádný lid nereprezentovala a peerové nebyli znepokojeni její upevňující se politickou převahou. Sněmovna lordů měla také některé soudní kompetence.

Angličané se těšili nezávislosti svých soudů. Jmenování soudci nemohli být odvoláni z politických důvodů. Kontrolovali úředníky koruny a soudili je za překročení práva tak jako jiné občany. Angličané se považovali za svobodné občany. Britský občan nemohl být svévolně zatčen, vězněn nebo potrestán. Platil daně, které musely být povoleny poslanci. Mohl veřejně vyjadřovat své názory slovem i písmem.

Za vlády whigů došlo k velkému rozvoji hospodářství a kultury, díky čemuž se tato země v polovině století dostala na první místo v Evropě. S růstem bohatství rostly společenské kontrasty. Proces ohrazování polí vyháněl lidi z venkova do měst.

V době whigů se rozvinulo náboženské hnutí metodistů, které bylo pod silným vlivem německého pietismu a moravských bratří.

Anglikánská episkopální církev představovala v protestantském světě nejvýznamnější církevní organizaci. V jejím čele stál arcibiskup z Canterbury, anglikánský episkopát byl značně závislý na královské moci. Svrchovanost světské moci nad duchovní se v anglické praxi přenesla na parlament, zejména za vlády katolíka Jakuba II., kalvína Viléma III. Oranžského a luterána Jiřího I. Spory o míru závislosti církve na státu skončily vítězstvím státu. Předpisy kanonického práva mohly zavazovat světské osoby jen tehdy, pokud byly ratifikovány parlamentem. □